

ÉRTEKEZÉSEK

**A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLY KÖRÉBŐL
AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL**

SZERKESZTI

NÉMETH GYULA

OSZTÁLYTITKÁR

XXVI. KÖTET — 10. SZÁM

**SIMONYI ZSIGMOND HELYE
A MAGYAR NYELVTUDOMÁNY
TÖRTÉNETÉBEN**

IRTA

RUBINYI MÓZES

LEVELEZŐ TAG

SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁS A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
I. OSZTÁLYÁNAK 1948. NOVEMBER 8-ÁN TARTOTT ÜLÉSÉN

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST 1949

A magyar nyelvtudomány XIX. századi történetében, az elején, meg a végén, meglehetősen analóg jelenségekre bukkanunk. 1803-ban foglalja el a pesti egyetemen magyar nyelvtudományi tanszékét Révai Miklós, és 1872-ben, Toldy Ferenc halála után oszlik meg a magyar tanszék nyelvtudományira és irodalomtörténetire, s lesz Simonyi Zsigmond 1877-ben a magyar nyelvtudománynak magántanára, 1885-től 1889-ig nyilvános rendkívüli, az utóbbi évben rendes tanára.

Mindketten, Révai is, Simonyi is, a pozitívista történelmi módszernek a maguk nemében senkitől felül nem mult mesterei hazánkban, és így gyűjtő, kiadó-közlő és monografikus munkásságuk adja meg minden utánuk következő magyar nyelvtudományi kutatás alapját. Mindketten teljes magyar történelmi nyelvtan kiadására törekedtek, mindketten el is végezték a munkát és mindkettő törekvésének életében csak a hang- és alaktan kiadása lett a gyümölcse. Mindkettőt korai, illetve váratlan halála akadályozta meg a teljesen kész mondattani rész kiadásában, és tragikus sorsuk egyben kérelhetetlen találkozásuk is ez alkotásaikban. Révai Miklós *Elaboratio Grammatica Hungarica* című művének mondattani része századunk elejéig ismeretlenül lappangott kéziratok között, s midőn e kéziratot felfedezvén, rája éppen Révai halálának 100-ik évfordulója alkalmából 1907-ben a Magyar Tudományos Akadémia figyelmét felhívtam, a kiadást az Akadémia Simonyi Zsigmondra, Révainak tanszékén méltó utódjára bízta, aki a megbízás alapján Révai Miklós történelmi nyelvtanának mondattani részét ki is adta.¹ Révaiét kiadta, de saját, teljesen elkészült mondattanának kiadását a kegyellen sors, amely ezúttal a magyar fasizmus első fellobbanását jelentette, megtagadta. Mint ez átkos mozgalom első számú szellemi mártírja, 1919. november 22-én, este 10 órakor omlott össze amúgy is gyenge szervezeti teste és kész kéziratával hiába kísérletezett az ő halála után hozzá méltó hitvese: a könyv nem jelent meg, kézírata pedig, úgylátszik, annyi pótolhatatlan kulturális és erkölcsi értékkel együtt elpusztult vagy talán valahol lappang.² Simonyi Zsigmond azonban munkásságában ragyogóan mutatja amaz évtizedek haladását, amely legméltóbb elődjének halála (1807) és az ő fellépte (1872–3) között mutatkozott tudományunk történetében. Révai Miklós romantikus történet-szemléletével, a minden fantasztikus-romantikus történet-szemlélet kisiklásai-

val szemben Simonyi Zsigmond már a történelmi módszer útján hangya-
szorgalommal gyűjtött és mindenfajta elfogultság nélkül összeállított és ki-
adott részletek alapján, de már, mint azt látni fogjuk, az új nyelvtudományi
iskola alapelvei szerint építi fel a Tüzetes Magyar Nyelvtan fejezeit.²

Simonyi Zsigmond tudós egyetemi professzor volt, három évtizeden
át a magyar nyelvtudomány tanára a budapesti Pázmány Péter Tudomá-
nyegyetemen, s ha egy tudós egyetemi tanár munkásságát tesszük mér-
legre, két oldalról kell ezt tennünk. Meg kell vizsgálnunk, mit alkotott ő
maga élte folyamán, de azt is, hogy az ő indításaira mit alkottak tanít-
ványai, milyen tudós nemzedéket nevelt fel.

Simonyi Zsigmond 66 évet élt, 1853. január 1-én született Veszprém-
ben. Az elemi iskolát ugyanott, a gimnázium négy alsó osztályát a vesz-
prémi piarista gimnáziumban végezte, az ötödik és hatodik osztályt az
esztergomi bencésekéknél (itt Ferenczy Jákó tanította irodalomra és Vaszary
Kolos történelemre), a hetedik és nyolcadik osztályból összevont vizsgát
lett s utána érettségit, egy évvel előbb, mint kortársai, Budapesten Lutter
Nándor főigazgató elnökelete alatt. Zárkózott, magába merült kisdíák volt.
A verseket nagyon szerette és diákkori versei egy bőrkötéses kis füzetben
1944. június 24-ig megvoltak. Egy iskolatársa feljegyzése szerint mint ki-
dákban egyszer felmerült az az ötlet, hogy mérnök lesz, és még 1870-ben is
levelet írt Bécsbe egy barátjának, melyben az iránt érdeklődött, hogyan
iratkozhatnék be a bécsi műegyetemre.³ Racionális lelkisége tehát már
gyermekkorában megmutatkozott. Kilenc éves korában a negyedik elemi-
ben ezt az írásbeli tételt kellett kidolgoznia: „Mit szeretek jobban, a telet-e
vagy a nyarat és miért?” A kilenc éves fiú erre így felelt: „A nyarat sze-
retem jobban, még pedig három okból. 1. Mert a szabadban nem fázik
az ember. 2. Mert minden zöld és virágos és az nagyon szép. 3. Mert
a Sédben fürdeni lehet.” Tanítójának, Hochmuth Ábrahámnak, emlékezete
szerint az egész dolgozat ennyiből állt, nem volt abban egy árva szóval
sem több.⁴ Exakt lelke ilyen szabatosan oldotta meg később a magyar
nyelvtudomány problémáit is, felesleges szó-sallangok nélkül, tárgyilagosan,
egyenesen, becsületesen.

Franciául, angolul maga tanult, s egy derék iskolatársa, a későbbi
csornai prépost, Burány Gergely beszéli, hogy a szavakat „dirib-darab papí-
rokra jegyezte, ilyenekkel tele volt minden zsebé. Ha egyedül ment valahová,
útközben ezeket a cédulákat húzogatta elő.” Ugyancsak az ő feljegyzéseiből
tudjuk, hogy: „sovány, gyenge testalkatú, de szép, pirosarcú, kedves fiú
volt, olyan szemérmes és szerény, mint a bármely jólnevelt leányka”.⁵

Valószínűleg Szarvas Gábor hatott rá abban, hogy a magyar nyelv
tudományának állt szolgálatába, s véglegesen Budenz József egyetemi elő-
adásainak és tudós nevelő egyéniségének köszönhetjük Simonyi Zsigmondot.
Budenz hozta el hozzánk az akkori német indogermanista professzorok
közvvel, emberséges módszerét, amelyet ő mesterénél, Benfey Tivadarnál⁷
sajátított el. Budenz nem afféle előkelő tudós volt, aki a katedra magas-
ságából néz le hallgatóira, hanem kitűnő nevelő tudós, aki témákat adott
hallgatóinak, érdeklődött szociális helyzetük iránt s lakásán is szívesen
látta őket és foglalkozott velük. Simonyi doktori értekezése még finnugor
tárgyú (Az ugor módalakok: NyK. 13. köt. 1876). Ennek érdekében Simonyi
Lipéséből kérte mestere támogatását Hunfalvy Pálnál, hogy a mű a NyK.-ben
megjelenhessen. Budenz válaszában, 1876. február 29-én ezt írja: „Kegyed-
nek az ugarság terén tett első s remélem sikerült specimenje igen nagy örö-
mömre szolgál”.⁸ Simonyi már előbb sorra ismerteti Budenz eredményeit a
Nyr.-ben és a NyK.-ben, már 1873 óta.

A budapesti egyetem elvégzése után Simonyi Zsigmond két félévet töl-
tött a lipesei egyetemen, mégpedig az egyetem irodájának és kiveszturájának
adatai szerint, mint *rendes hallgató*.⁹ 1874 októberében iratkozott be a lipesei

egyetemre „Simonyi Sigmund, aus Veszprim, Ungarn”. Hangsúlyoztuk, hogy
rendes hallgatónak, mert a budapesti egyetemet már akkor elvégezte volt és
így egyszerű „Hörer” is lehetett volna, s így kevesebb lett volna tandíja.
Ő azonban rendes hallgatónak iratkozott be, hogy teljesebben belemerülhessen
a lipesei egyetemi életbe s közelebb kerülhessen a tanárokhoz. Szép idők
jártak akkor a lipesei egyetemen, itt tanított kezdő professzorként *Hermann
Paul*, továbbá kora egyik legmélyebb hatású irodalomtudósa, *Michael Ber-
nays*, itt gyönyörködtette a germanistákat *Friedrich Zarncke*, itt működött
Curtius a klasszikus filológus, *Overbeck* az archeológus, *Heinze* a filozófus,
Leskien a szlávista és itt tanított akkor *Mommsen* is.

Érdekesen ír Simonyi lipesei tanulmányairól Budenz Józsefhez
1874. november 17-i levelében: „Ma négy hete, hogy szerencsésen és jóked-
vel Lipésébe érkeztem, és mondhatom, hogy itt kezdettől fogva jól érzem
magamat. Még az emberek is szorgalmasabbak, romatlanabbak és kevésbé
mesterkéltek, mint minálunk. Különösen jó viszonyban állok Overbeckekkel,
kikkel Pulszky Károly ismertetett meg s kikhez már több ízben meg voltam
híva... Curtius befogadott az ő Grammatische Gesellschaft-jába, hol már
egy munkát is elvállaltam...”^{10/a}

Simonyi a lipesei egyetemen minden nyelvész, legjobb előiskolájába
járt: főleg klasszika-filológiával foglalkozott. Az említett Curtiuson és Over-
becken kívül hallgatta Ritschelt (*Die wichtigsten Lehren der lateinischen
Grammatik*) s bizonyosan mély nyomatokat hagyott felében Lange prof. „Aus-
gewählte Capitel der vergleichenden Syntax der griechischen und lateinischen
Sprache” c. előadása. Nyilvánvaló, hogy Simonyi módszerének tisztasága,
gyűjtéseinek megbízhatósága lelki adottságain kívül onnan ered, ahonnan
annyi áldás az irodalmi tudományokra általában, t. i. a klasszikus filológus
pedáns műhelyéből. A második félévben Curtius „Elemente der vergleichenden
Sprachwissenschaft, mit besonderer Rücksicht auf die Aufgaben und
Ziele der classischen Philologie” c. előadását hallgatta. Egyetemi napjai közül
bizonyval a hétfői volt az ifjú Simonyinak a legkedvesebb. E napon délután
6—8-ig volt Curtius Grammatische Gesellschaft-jának gyűlése. Budenz 1875.
január 2-án Simonyinak Lipésébe írt levelében,¹¹ mely nyilván a fent idézett
levélre írt válasz, melegen írdeklődik a Grammatische Gesellschaft munka-
módja iránt. „Nagyon szeretném,” — írja Budenz Simonyinak — „ha Kegyed
alkalmilag részletesebben ismertetné velem a Gesellschaft működését: miről
folyanak a tárgyalások: kész dolgozatokról-e híralólag, vagy kitűzött kér-
désekről vitatkozólag.” E nyelvtani társaság hazánkba való átültetése lett
az a keret, ahol Budenz s később maga Simonyi is a tudósnevelés közvel-
lenségét gyakorolta.¹²

A tudós pályájának taglalása előtt lássuk most tudományos pályájának
legfőbb kronológiai és statisztikai adatait. Simonyi Zsigmond 1877-ben (24
éves korában) lett magántanár a budapesti Tudományegyetemen, pár évig
helyettes tanár, 1889-ig rendkívüli tanár és ettől fogva haláláig rendes tanár;
tehát 42 esztendőig adott elő az egyetemen. Az Akadémiának 1879-ben lett
levelező, 1893-ban rendes tagja, a Nyelvtudományi Bizottságnak 27 évig
(1892—1919) előadója, a Magyar Nyelvőrnek éppen 25 évig (1895—1919)
szerkesztője, 1889-től 1893-ig hosszú előmunkálatok után szerkesztette Szarvas
Gáborral a Nyelvtörténeti Szótárt, 1903-tól haláláig szerkesztette és kiadta a
Nyelvészeti Füzeteket.

Akkor indult el hát tudós pályájára Simonyi Zsigmond, amikor Szarvas
Gábor a Magyar Nyelvört elindította, 1872-ben.¹³ A hetvenes évek elején,
a magyar szellemi élet fellendülésének ez éveiben, hatalmas erővel indul
meg a magyar nyelvtudományi munka is. 1873-ban kezdő Budenz a „Magyar
és finn-ugor nyelvekbeli szöveggyűjtemény” című tanulmányából s egyetemi elő-
adásaitól a Magyar—Ugor Összehasonlító Szótárt kialakítani. Ekkor kö-
nyvnyomatok ívekben már megjelennek az összehasonlító alaktan első dolgozott

részei is. Mesteréhez hasonlóan Simonyi Zsigmond nyelvtudományi munkássága is felöleli a hang-, alak- és mondattan csaknem minden kérdését. Még a hangtan foglalkoztatta aránylag legkevésbé, bár az 1879-ben megjelent, a régi magyar nyelvművek olvasásáról szóló tanulmánya e kérdésnek alapvető értekezése, amelynek megállapításaihoz évtizedek múlva is vissza-visszatérnek. E téren átadta a teret egyik legjobb tanítványának, Balassa Józsefnek, aki Simonyi felügyelete és ellenőrzése alapján kidolgozta a Tüzetes Magyar Nyelvtan hangtani és részben alaktani fejezeit. S hámulatos, hogy ezt az abszolút értelemben vett elméleti tudóst a gondviselés milyen gyakorlati érzékekkel áldotta meg. A nyelvhelyesség, a helyesírás, a hivatalos nyelv ügye éppen úgy szívén feküdt, mint a legelvontabb analógiás hatásnak kimutatása a nyelvtörténet folyamán.

A nyelvtudomány nálunk is a Herbart—Steinthal-féle nyelvlélektani irány hatása alatt lett a hetvenes években igazi nyelvtörténeti. Budenz József 1858-ban a Schleicher—Benfey iskola módszertani — s mi hozzá tehetjük: a tudósnevelésben az emberség — elveit plántálta át hozzánk. Budenz azonban, miközben mindjobban elmerült bűvárlatai folyamán a finnugor majd az urálfaltaji nyelvek egész körére, tán észre se vette az újgrammatikus iskola kialakulását, s így alig érdekelték annak módszertani harcái. „A közvetítő — írja Gombocz Zoltán¹³ — „az új termékeny gondolatok átplántálója Simonyi Zsigmond volt. Hogy a hangváltozások és jelentésváltozások mellett a nyelvi változásoknak egy nem kevésbé fontos harmadik csoportja is van, azok az esetek, midőn a szóalak vagy mondat szerkezet megváltozását a vele társult szó- vagy szerkezet csoport asszociatív hatása teszi érthetővé, az új iskolának ezt a fontos elvét nálunk Simonyi hangoztatta először; a legtágabb értelemben vett analógiás alakulások változatos fajtáinak rendszeres ismertetése s e módszertani elv átültetése a mi nyelvészeti gyakorlatunkba elsősorban az ő nevéhez fűződik. De a pozitívista élelnek érzéket zárt magába egyébként is az életrevaló szellemiségi újítások iránt. Budapesti, lipcsei, berlini és párizsi tanulmánya idején lefordította Müller Miksa oxfordi egyetemi tanár előadásait a nyelvtudományról, ezt a kitűnő, szellemes tudományos munkát, amely sok hívet szerzett világszerte a nyelvtudományra.¹⁴ Az ő jelentős alkotása „A magyar nyelv“ című összefoglaló, népszerűsítő, tudományunkba bevezető könyv, amely a magyar nyelvtudomány legfőbb kérdéseit foglalta össze s két kiadása (1889, 1905) itthon, német kiadása pedig (Die ungarische Sprache, 1907) az egész világon hirdette a magyar nyelv szépségét és a magyar nyelvtudomány dicsőségét.

Es ő volt az, Simonyi Zsigmond, aki nálunk katedrán először foglalkozott és foglalkoztatott a nyelvtudomány nagy elvi kérdéseivel, és bevezető előadásai mutatták be hallgatói számára az akkor virágjában volt újgrammatikus iskola szemléletét, s vele egyrészt tudományá emelte a mechanikus cédulázás mesterségét, másrészt tudománya filozófiájának bemutatása által tág horizontot nyitott a már alkotó bűvároknak, és a kezdők mindjárt látták, hogy az apró gyűjtések nagy célok szolgálatában állanak. E nemű munkásságának halhatatlan érdeme, hogy az ő biztatására indult el Gombocz Zoltán, a legműveltebb magyar nyelvtudós „A jelenkori nyelvészet alapelvei“ című művével s ennek folytatásával, a „Nyelvtörténet és lélektan“ c. értekezésével, amelyek a herbartianus szemlélet, továbbá Steinthal, Pau, s az újgrammatikus iskola, majd Wundt ismertetése által s néhány más magyar nyelvész nyelvtudományi munkája által, az általános nyelvtudomány modern megalapozását jelentik nálunk.¹⁵ Simonyi értékes és becsületes lelke valójában inkább volt gyűjtő-közlő, mint filozófiai hajlandóságú, de érezte a tág horizontok fontosságát és készséggel támogatott bennünket ebben az irányban is.

A mondat és tudománya, a mondattan, a nyelvtudomány tragikus részei közé tartozik. Az ókor óta tudjuk, hogy a nyelv legkisebb egysége

nem a szó, nem a hang, hanem a mondat, s bár a szó és a hang csak a tudós munkájának elvonásai, mégis a nyelvtudomány szó-tudomány lett, és évszázadokon át az etimológia oly müló eredményei öntötték el a nyelvtudomány pályáját. Nagy mondattani kezdeményezők, pl. Delbrück építményei a szerző halála után nem fejlődtek méltóan tovább. Nyelvtudományunk szerencséje, hogy Simonyi Zsigmond mondattani bűvárlatai, bár főműve készen, úgy látszik, elmerült kora vagy korunk iszapos ártjában, kiváló tanítványai folytatták, és minden reményünk megvan arra, hogy be is fogják fejezni a nagy művet.

Simonyi Eténeek főműve, Magyar Mondattana, az Akadémia 1914. évi Lukács Krisztina-pályázatára készült.¹⁶ A jelentés a még akkor befejezetlen művet a hiányzó részek kiegészítése után jutalomra ajánlotta. Simonyi 1916-ban benyújtotta a hiányzó részeket, s a bírálók nagy lelkesedéssel írtak róla. A szerző még azután is dolgozott művén, amelynek legfontosabb része, az egyszerű mondatról szóló, 1918 nyarán teljesen elkészült. Az elpusztult vagy lappangó kézirat tartalmáról emlékeztünk meg behatóbban. Bevezetése szól a mondatról, a mondattani változásokról és okaikról. Az első főrész a mondat fajairól ír (föltétlen jelentő, föltételes jelentő, felszólító, óhajító, nyomatéktalan és nyomatékos, összefoglaló és kirekesztő, kérdő és felelő, állító és tagadó, cselekvő és szenvedő mondatok, cselekvések és idők jellemezte mondatok). A második főrész az egyes mondatrészeket foglalkozik: alany, állítmány, tárgy (tárgyasragozás), határozó, jelző. E két főrészhez csatlakozik még egy harmadik főrész, átmeneti szerkezetek az összetett mondathoz. Ez huszonöt fejelet volt. Legalább ugyanennyi az összetett mondat, amelynek gerince a Kötőszók anyagából került ki...

Simonyi Zsigmond a „grammatici certant“ elvet csak szükség esetén s nem kedvtelésből alkalmazta. Lényegében tudós alapelve volt, amit Brugmann és Streitberg írt az Indogermanische Forschungen címlapjára: „Nihil detestari, neminem laedere, sed intelligere“. Szarvas Gábor-i értelemben nem volt vezéregénység. Nem harsog, hanem oktat, Szelid szava lényeken alapul, s igazságot nem a lendület és stílusművészet, hanem éppen abszolút valósága emeli magasra és nyomja bele eltörölhetetlenül a lélekbe. S mégis kora egyik legnagyobb nyelvtudományi háborújában kellett résztvennie, abban, amely a Nyelvtörténeti Szótár körül zajlott le.

A Nyelvtörténeti Szótár ellen indított háború, az élen a történet-tudományból, hol vajmi kevés igazán maradandót alkotott, a nyelvtudományba rándult Ballagi Aladárral, merőben igazságtalan és inkább személyeskedő, mint tudományos harc volt. A Szótár, melyen Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond hosszú éveken át dolgozott, egy gyűjtőcsoporttal, melynek tagjai közt a kiválók sorában merőben könnyelmű Könyvec Nándorok is dolgoztak, minden szótár eredendő hibájával (hiányok, félreértések) még ma is nélkülözhetetlen kincsestára régi nyelvünknek. Ballagi Aladár egy nagy kötetben adta ki bírálóan támadó anyagát,¹⁷ de akciója merő feleslegességét maga az Akadémia is hamar belátta és műve folytatólagos kiadását megtagadta. Simonyi Zsigmond és hívei igazuk tudatában lelkesen és ügyesen verték vissza a támadást, köztük olyanok is kiálltak, akik később elhagyták a Mester zászlaját, sőt ellene is fordultak. Azok a cikkek, tanulmányok, amelyekben Simonyi Zsigmond (Szarvas Gábor helyett is, aki már akkor nem élt), védte a nagy művét, a magyar nyelvtudományi vita-irodalom gyöngyei közé tartoznak. A tárgyilagos csendes tudós sorai közül itt néha a méltatlanul megtámadott haragjának lángja csap ki, és bizony a szatíra vitriolja mar. Ennek a háborúskodásnak volt egy jó eredménye is a nyelvtudomány szempontjából. A nagyközönség érdeklődését is felkeltette és a Nyelvőr megint ott volt, bár tudományos köntösben, ahol Szarvas alatt: a közérdeklődés homlokterében. A negyven éves fennállásának alkalmából kiadott ünnepi számban Simonyi mestereire emlékeztek, Szarvas Gáborra és

Budenz Józsefre, s ezt írja: „Elégtételünkre szolgál a híven teljesített munka tudata s örömlünket nem zavarja, sőt fokozza a végigküzdött harcok emléke.”¹⁸

De tudós életmunka folyóirat nélkül nehezen teremthet iskolát. A folyóirat szerkesztése viszont sokszor tragikus sors, elvonja a tudóst saját köréből. Alkotás helyett buzdít és javít, ültet, csemetéket nevel, s a jövődóért való önzellen munka idejét saját munkásságából vonja el. A Nyelvőr rengeteget köszönhet Simonyinak. De hogy aránylag oly későn készült el a Mondattan, azt Simonyi a Nyelvőrnek köszönheti. Így lesz a tudós dilemmájából tudományos tragédia.

A Nyelvőr Szarvas Gábor irányítása mellett már maga fordulatot jelentett a magyar nyelv tudományában. Egyrészt a szófejtést szellemes ötletekkel gazdagította, másrészt a nyelvtudomány összes új eredményeit oly folyóiratban közölte, amely egyszerre közérdeklődés tárgya lett. A nyelvtudomány Szarvas Gábor Nyelvőrje által megszűnt szoba-tudomány lenni, és lett közérdeklődés tárgya, ahogy illik is a legnemzetibb magyar tudományhoz. Az ilyen fordulat a köz érdekében történik, de nem mindig a tudomány érdekében. S mire Szarvas Gábor misszióját befejezte s betegsége miatt vissza kellett vonulnia, maga kérte Simonyit a munka folytatására, 1879. június 9-én írja Szarvas Gábor Simonyi Zsigmondnak: „Kedves Barátom! Eddig is Te voltál, légy most is Te főtanúszom. Bizom benned. Intézd ügyemet, amint jónak látod, s intézkedjél a Nyr.-rel. Hálás leszek mindenki, de leghálásabb az iránt, aki a legnagyobb érdem. Te irántad... Isten áldjon meg!”¹⁹

És Simonyi itt is világosan látta, mi vár rá. Minthogy a Nyelvőr közérdekű jellege Szarvas Gábor által szilárd alapot kapott, a közönség, a napilapok ismerték, szerették, olvasták, eredményeit közzölték, most Simonyi a folyóiratot visszairányította a szolid tudás síneire. Az inkább nyelvművelő folyóiratból nyelvtudományi folyóirat lett, nyelvjárási leírások és szövegek, nyelvtörténeti gyűjtemények és közlések, monográfiák kincsesháza. És itt kapcsolta be a tudós alkotó a nevelő tudós munkásságát. Simonyi egyetemi hallgatóit munkára nevelte, ösztökölte, bekapcsolta őket a Nyr. műhelyébe, kiadta első szárnyprobálgatásaikat s olyan tudós gárdát nevelt, amelyhez hasonló eddig csak egyetlen magyar tudós professzor, a Budenzé hatásaként mutatható fel.

A Nyr. történelében való szerephez hasonlatos az a szerep, amelyet Simonyi Zsigmond a magyar nyelvhelyesség búvárlása terén játszott. Szarvas előtt s részben utána is a nyelvhelyesség nyelvművelők s nem nyelvtudósok kezében volt. Simonyi Zsigmond mondotta ki azt az elvet, hogy a nyelvhelyesség kérdésében a döntő szót nem az egyén érzi, hanem a közösség löneyei mondják ki. A nyelvi igazságok nem egyéni igazságok, hanem szociális igazságok. Helyes az, amit a mult tömeg-adatai s az élő nyelv tömeg-adatai igazolnak. Helytelen vagy esetleg csak fejlődési csira az, ami ezekkel ellenkezik. S dieső pályáján személyi és politikai ellenségein kívül ez elve miatt is szerzett egy-két ellenfelet, akiket azonban fölüeny tudásával szinte lehengetelt. Ki beszél ma már pl. Király Pál főiskolai tanárról, aki hallgatói előtt és írásokban is csepuite Simonyit, mondván: nem lehet jó nyelvész az, aki maga sem tud jól magyarul. (Ézt úgy kell érteni, hogy Simonyi Zsigmond tiszta, egyszerű, cicomátlan, de ízes veszprémi stílusában nem voltak afféle rikító stílicamok. Vagy még inkább talán úgy gondolta Király Pál, hogy Simonyi Zsigmond már származása miatt sem tudhat jól magyarul. Első nyilt rugdalódzása ez az ostobán gonosz és tudománytalan álláspontnak.) És az egyébként nagyon érdemes Tóth Béláról is ki beszél ma már, aki oly nyelvi alakok ellen hadakozott az egyéni ízlés, a nyelvművelés szent nevében, amelyek talán nem tetszenek az iskolai könyvek-

ből magyarul tanulónak, de az évszázadokon keresztül s ma is kimutathatók az adatok garmadával a magyar nép, az élő magyar nép nyelvében. De hol van a tavalyi hó? Így a Nyelvőr és Simonyi művei, főleg az Antibarbarus (1879) és ennek 1903-i (később még két újabb) kiadása; a Helyes Magyarország, a nyelvhelyesség tudományos ténymegállapításainak valóságos lárháza. Mint a magyar nyelvhelyesség nagymestere, sokat bibelődött a hivatalos nyelv dolgaival, förvényjavaslatok szövegét javította át, főleg Szilágyi Dezső igazságügyministersége idején.^{20/a}

E síkon továbbhaladva, tudós alapossággal és kellő gyakorlattal hozzájárult Simonyi az ésszerű magyar helyesírás kialakulásához. Az ő tervezetének hivatalossá tételével (Wlassics miniszter az iskolák számára kellő érzékkel elfogadta és 1903-ban kiadta rendeletileg Simonyi helyesírási rendszerét) Simonyi szembekerült az Akadémiával, de az események, a fejlemények legnagyobbbrészt őt igazolták, s az Akadémia is idővel Simonyi újításainak tetemes részét magáévá tette. Merész és eredeti volt akkor pl. a ez kiköszöbölése, ám racionális és tudományos alapú, s ma ma nem is értjük (vagy talán nagyon is értjük), miért kellett ez ellen oly kétségbeesetten, jobb ügyhöz méltó szívós ellenállással küzdeni. Ekkor kezdődött a harc a tudományban, de nem a tudomány érdekében és eszközeivel. A csendes tudós munkáját azonban semmi sem zavarta. Az élet követeleményeit szolgálta a Balassa József társaságában írt Magyar-Német és Német-Magyar Szótárával is, amely nélkül az elterjedtebb Kelemen-Szótár elképzelhetetlen volna, hiszen a Simonyiéké után készült, új adatok részben való felhasználásával, Középiskolai Műszótárával és más hasonló műveivel.

Simonyi minden munkájába bevonta tanítványait, hiszen mint már említettük, a legjobb magyar nevelő tudósok egyike volt. Egy kiváló írótanítványa²¹ így ír Simonyi Zsigmond egyetemi előadásairól: „Haikán szót: mindenkinek feszülten kell figyelnie, hogy megértse. És ő a figyelmet nem igyekszik mesterséges fogásokkal, a katedrai ékes beszéd szépségeivel, a pedagógiai retorika művirágaival lekötöni. Nagyon egyszerű, mindig tárgyias, nem kalandozik el témájától, szigorúan ragaszkodik anyaga módszeres fel dolgozásához. Nyilván lelkiismeretesen készült az előadásra. Cédulái — az egyellen segítőeszköz, amellyel ő — csálhatatlan rendben sorakoznak. Ez a sorrend éppoly megbízható, mint maguk a nyelvtörténeti, nyelvjárási vagy népnyelvi példák és adatok.” Hallgatói vele gondolkodnak és vele gyűjtenek. Szóalakokra, hangokra vonatkozólag nyilatkozatra inspirálta hallgatóit, s nem egy fontos nyelvtörténeti vagy nyelvjárási adat egyetemi előadási alatt merült fel egy-egy hallgatója jelentkezése alkalmából. Valóban, lényéből hiányzott az ő. n. vezérlő egyéniségek nem mindig tudós alaposságú pátozsa. Pályája bizonyítja, hogy nyers erőt a indulásban jól pótol szívós szeretet, nagy hangot igazmondó csendes szó, a szellemesség cinizmusát az abszolút tudás megbocsátó mosolya. E csendesbeszédű tudós lelkében nagyobb volt az erő, keményebb a meggyőződés, nem egy mutatósabb, rikítóbb külsőségekkel szereplő társánál. A szelíd, jó ember egyébként becsülelesen szigorú vizsgálócenzor volt, s róla mondta egyszer egy társunk, hogy nálánál bájosabban soha senki nem buktatta el a jelöltet.

A Simonyi-iskolának egyik elévülhetetlen érdeme, hogy ifjú tagjait a Mester korán a nyelvjárási megfigyelések, gyűjtemek munkájára kapatta. Munkácsi Bernát s két évtized múlva jomagam, a esángókat jütük. Balassa, egyébként az új magyar dialektológia megalapítója, a szlavóniai magyar nyelvjárársban fedezett fel székely sajátosságokat, Beke a pápavidéki és kemenesaljai, Kertész a zalavideki nyelvjárást írta le, stb. S e munkálatok, amelyeknek hitelességét, helyességét Simonyi gondosan vizsgálta, példái annak, mint nevel az igazi tudós tanítványokat, rámutatva a munka útjára s alkalmat szerezve megjelenésükre. Szociális áldás és fontos tudományos cselekedet volt a Nyelvészeti Füzetek megalapítása, amelyekben leginkább

a Nyelvőr különnyomatai, sokszor doktori értekezések jelentek meg, s így a szegénysorsú bölcsészdoktor-jelölteknek módjukban volt disszertációjukat kiadni, másrészt meg a magyar nyelvtudomány a jeles monográfiák egész sorával gazdagodott.

Kora akadémikusai, egyetemi tanárai közül Simonyi Zsigmond volt az, aki kellő szociális érzékkel megáldva, bizony csak kevesedmagával törődött tanítványai, hallgatói gazdasági helyzetével. Sőt kora baloldali publicisztikai hangján gúnyolta is a feudális álhazafiaskodást, beszélvén a „hazaffy“-akról (két effel), írva az „úri igeragózs“-ról, s midőn 1919-ben az első magyar szocialista kísérlet idején összeálltunk néhányan egy munkaközösségbe, melynek célja a magyar nyelvtudományi és irodalomtörténelmi munka tervszerű megszervezése volt, résztvett munkánkban Simonyi Zsigmond, továbbá korra és jelentőségre legelső tanítványai, Munkácsi Bernát, Balassa József, az indogermanista Schmidt József és a szlávista Asbóth Oszkár is. Fel is vettük „nagyobb szabású összefoglaló“ feladataink közé Simonyi Zsigmond „nagy, kötekletes mondattanának“ kiadását, Simonyi tehát a magyar tudás munkásainak amaz elszánt csapatához tartozott, amely féligneddig tudat-talanul előmunkása volt e téren a szociális világtrendnek, mindenesetre segítette megporhanyósítani ezt a kemény feudális talajt, hogy alkalmas legyen az új mag felvételére és megfogantatására. Egyébként már 1907-ben belépett az általános ítíkos szavazati jogot követelők Ligájába s annak plakátján a kevésszámú tudós neve mellett az ő tisztelt neve is megjelent. A Simonyi-iskola szerepe a magyar nyelvtudomány fejlődésében külön nagy téma, már szoltunk valamit róla s ezúttal is csak utalhatunk személytelenül, összefoglalólag a jelenségre. Nem is szólna nem-nyelvsz. tanítványairól, a Simonyi Zsigmond nyelvész-iskolájának tagjai megalapozták és rengeteg új anyaggal fejlesztették a magyar nyelvjárás-tanulmányt, a fonétikát, a hangtörténetet, továbbvitték finnugor-horizonttal a mondattant és az urál-altáji nyelvtudománynak, valamint a turkológiának mesterei is ez iskolából emelkedtek ki. A szófajtésnek újabb, szigorú hang- és jelentéstörténelmi kifejtését Simonyi Zsigmond tanítványainak köszönhetjük, valamint az új magyar általános nyelvtudomány, a nyelvésztételek, s a közlő és magyarázó nyelvtörténelmi kutatás új eredményeit is.

Mindet s más kezdések jelentősek, vagy jelentősek lehetnek még. De azt, amit maga Simonyi Zsigmond ránk hagyott a Nyelvőr 25 kötetében, nyelvészeti monográfiáiban: a Kőlétszókbán, a Határozókban, a Jelzőkben, az analógiáról szóló tanulmányában, nyelvhelyességi kötetében, a Magyar Nyelv két magyar s egy német kiadásában, stb., cáfolhatatlanul kijelöli helyét a magyar nyelvtudomány történetében. Politikai, társadalmi szorongatott helyzete ellenére, szerepére vonatkozólag a XIX. század utolsó s a XX. század első évtizedeiben, egyetlen méltó analógiát mutat a múlt; a Révai Miklósét, akihez, a már említettek kivételével végén ábéli emberi szenvedéseinek bús analógiája is kapcsolja. A magyar pozitívista történelmi nyelvtudomány modern klasszikusa Simonyi Zsigmond, munkássága, egyénisége forrás és példa az eljövendő századok magyar tudományos munkássága számára.

Tudományos, de egyben emberi kötelesség is volt mindézek megállapítása e falak között, ahol annyit dolgozott, annyi pozitív eredményről számolt be, ahol tisztelték, szerették évtizedeken át, majd egy öngyilkos kor eszeveszett tévelygésai között meg is lagadták.²¹ De íme szelleme, változó munkássága, egyéni korrektsége, nagysága által ez Akadémiában, e házban, az egész tudományos világban makulátlanul, teljes joggal, elevenen, dicsőségesen él és hálás hódolattal hajtjuk meg fejünket az ő el nem múltó emléke előtt.

Jegyzetek.

¹ *Elaborator Grammaticae Hungaricae*. Duo volumina, utcumque in totidem tomos subdivisum. Pestini, Typis Mathiae Trattner, 1803. — A Mondattan, tehát Révai grammatikáinak 3. köteté: *Elaborator Grammaticae Hungaricae*. . . Volumen tertium, Jussu Academiae Scientiarum Hungaricae sumptibus a Constantino Röck legatis et manuscriptoribus Musei Nationis Hungaricae nunc primum editi Sigismundus Simonyi, Linguae Hungaricae professor publicus ord. in Regia Scientiarum Universitate Pestinensi. Budapestini Typis Societatis Frankliniae, 1908. A kötet sorsáról lásd Simonyinak a Kőlethez írt Utószavát (237–256. l.), valamint e sorok trójának „Egy százszázad új könyvről“ a Budapesti Szemleben, megjelent tanulmányát (1909. 157. kötet, 81–87. lap).

² A Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában 1–1020/30. Gyarap, ártékelt a Mondattan kéziratát: „Magyar Mondattan, történelmi alapon. Kézirat és nyomtatvány csomag. Simonyi Zsigmond örvényének küldeménye az Akadémiához kiadás végett.“ „A csomagot, 1935. VI. 12-én Színyei főkönyvtárnok úr irásztalában a baloldali legelső fiókban helyezték el.“ Dr. Berták Jenő egyetemi tanár, akadémiai könyvtári beosztott tisztviselő szíves tájékoztatása szerint a kéziratot az ostrom alatt kiemelték helyéről, elcsomagolva, hogy biztonságba helyezték. Sajnos az ostrom után még nem került elő. Vagy elpusztult, vagy más lappang valahol. Megható volna, ha a Révai-Simonyi analógia e tekintetben is beválna s Simonyi kézírata is megerősítene egy kegyeletes kutató munkája által.

³ Tüzetes Magyar Nyelvten történelmi alapon. I. Magyar Hangtan és Alaktan. A Hangtan és az Összetételék fejezete az Alaktanban Balassa Józseftől. Akadémiai pályamunka. 1895.

⁴ A levelet Bánóczy Józsefnek írta (Nyr. 48:188. l., Emlékezéseimből 187–196. l.).

⁵ Uvancsak Bánóczy adatai szerint, L. a 4. sz. jegyzetet.

⁶ Burány Gergely, a csorna-premontrei kanonokrend prépostjának, Simonyi volt esztergomi iskolatársának feljegyzése: „Simonyi Zsigmond esztergomi diákoléteiből“ (Nyr. 48:186–187. l.). Ugyanazó szót pompás emlékezőtehetségéről is: „amit egyszer hallott, arról fölkötelesebb be tudott számolni. Nem is felede el“ (uo. 186. l.). Simonyi Zsigmond leányának, Simonyi Annának, szíves értesítéséből tudjuk a versekre vonatkozókat, Burány feljegyzéseivel szemben, aki azt írta, hogy a „verseket nem szerette“. Ez afféle kiáldá-ámeneti dök lehetett, Simonyi irodalomkedvelő tudós volt. Igen szerette Aranyt, Schillert, Heinet (ennek a prózáját is), olvagatta Goethe és Schiller levelezését, nagyon szerette az orosz irodalmat; Puskin, Turgenyev és Tolstoj voltak kedvelt olvasmányai. Rendkívül becses S. A. ama feljegyzése, hogy Simonyi nagy szeretettel foglalkozott az ifjú költőkkel, különösen Kosztolányi Dezsővel, akit írásra buzdított. Nem kétséges, hogy Kosztolányi Dezső erős nyelvi érdeklődésben, mely teljes egészében az Illyés Gyulától sajtó alá rendezett posthumus Kosztolányi-kötetben táru előnk, Simonyi Zsigmond hatását kell látunk. Szerette Tóth Árpád verseit és Szép Ernő írásait (l. a Lilla akacról szóló ismer-letését, Nyr. 47:77, 48:80). — A hatodik osztályban (1868–1869) egy kiváló képzettségű magyar-szakos tanár tanította, **Abday Asztrik**, aki „jobbán bevált volna az egyetemen, mint a középiskolában“ (Nyr. 48:186). Ezt a tanárt különösen nagyon szerette és nyilván az ő keresztneve van meg Simonyinak a Nyr.-ben használt egyik álnévben: **Kovács Asztrik**.

⁷ Bentey Tivadar göttingai egyetemi nyelvész-tanár (1809–1881.) a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja; l. Budenz József akadémiai emlékezését.

⁸ Budenz levelét l. Munkácsi Bernátnak „Budenz és Simonyi“ c. emlékező tanulmányában: Nyr. 18:167. jegyzet. Simonyi Zsigmond Budenz iránt való hálás érzéséről meghatott és megható szavakkal emlékezik meg Lipcében 1875. dec. 30-án írt levelében. „Szeretett Professor Úr“ — írja s kedvesen kíván neki „Bort, búrát, bekességet, Friss, fiatal feleséget“, majd így folytatja: „megvallom nem szép tőlem, hogy ilyen soká nem írtam kezvednek, akire minden jóakaróm közül leg többesör gondolok... kinek oly szívesen hallgattam szavai mindig, mintha fülembé hangzanának...“ Efféle lírai kitérés Simonyi írásában ritkaság s ezért nagyobb is a jelentősége. (A level megvan az Akadémia levéltárában a „Simonyi Zsigmond levelei Budenz Józsefhez“ c. kötetben.)

⁹ A helyszínen gyűjtött adatok egy részét közöltem „Simonyi Zsigmond Lipcében“ c. tanulmányomban. (Nyr. 48:194–197).

¹⁰ A Simonyi Zsigmondnak Budenz Józsefhez intézett 1871. nov. 7-i leveléből, l. az Akadémia levéltárában a „Simonyi Zsigmond levelei“ c. kötetben.

¹¹ A level eredetije megvolt Simonyi iratai közt. L. a 9. jegyzetben említett tanulmányomat. Erre a levélre válaszol Simonyi Lipcében 1875. febr. 1-én kelt levelében, amelyben részletezi Curtius Grammaticae Gesellschaftjának munkáját.

¹² Budenz is, Simonyi is sokat foglalkozott a tanítványok szociális helyzetével. Simonyi a gyógyítástól a télikabát-szerzésig mindent megtett tanítványaiért. Még gyűjtéseket is rendezett s mindent finom tapintattal, a megsegítettek tán sohse tudták meg, ki volt jó hozzájuk.

¹³ Simonyi Zsigmond első nyelvtudományi cikke a Nyelvőr első kötetében jelent meg. Címe: „Adatok a nyelvújítás történetéhez. Bartasfalvi Szabó Dávid: Szigvart klastromi története“ (1:45. stb. több folytatásban).

¹⁴ Gombócz Zoltán Simonyi Zsigmondról, ennek halála alkalmából írt nekrológja (MNY. 15:155–156).

¹⁴ Müller Miksa Akadémiánk külső tagja volt. „Felolvasások a nyelvstudományról” c. munkáját a Magyar Tudományos Akadémia adta ki 1873-ben. Simonyi Zsigmond fordításában. A fordítás munkájáról többször írt Simonyi Budenz Józsefhez írt leveleiben (Akadémiai levéltár).

¹⁵ Nyr. 27:6, stb. és Nyelvészeti Füzetek 7. szám, 1903.

¹⁶ A nő legfontosabb leírását Balassa József tollából bírjuk. L. a B. J. a'írású cikket Nyr. 49:26–27. „Simonyi Zsigmond hátrahagyott kéziratai”. Maga a tudós szerző művéről első jelentését a Nyr. 44:231 lapján köeli. „A nyelvünk kiegészíti a szerzőnek eddigi mondattani munkáit: a Magyar Szórendet, a Magyar Határozókat, a Jelzők mondatlanát, a Magyar Kötőszókat stb. Mind ezek — rövidítve s ahol szükséges, javítva — bele fognak illeszkedni az új Magyar Mondattanba, ez pedig a Tisztes Magyar Nyelvtan második és harmadik kötetét fog megjeleníteni.”

¹⁷ Előbb három felolvasást tartott „Művelődéstörténetünk képe a Nyelvtörténeti Szótárban” címmel, majd több kötetre tervezett „Műveiből” az első kötetet az Akadémia kiadta. „Régi magyar nyelvünk és a Nyelvtörténeti Szótár” (I. kötet 1. fele 1903, 2. fele 1904, összesen 760 l.). Balassa József „A Magyar Nyelvőr története 1872–1910” c. hecses munkájában (Budapest, 1941) ezt írja: „A bíráló igazságosan íróját, aki a nyelvstudomány terén tudatlan és tájékozatlan volt, a bosszú vezette, mert Szarvas Gábor igen szigorú bírálóban részesítette volt Ballagi Mór szótárát.” Ehhez azt kell hozzátennünk, hogy Ballagi Mór Ballagi Aladárnak édesapja volt.

¹⁸ Simonyi Zsigmond, Az ötödik évtized: Nyr. 41:3. l.

¹⁹ A levél teljes szövege a Nyr. Simonyi-émlékszáma „In memoriam” c. emlékező cikkeinek élén (Nyr. 48:185).

²⁰ Dónes Sándor, Simonyi és a hivatalos nyelv: Nyr. 48:178.

²¹ Sebastyén Károly, Simonyi Zsigmond a katedrán: Nyr. 43:171–175.

²² Még az 1919-i ellenforradalom embertelenségét közzét is feltűnt Horger Antal szegedi egyetemi tanárnak a tudóssal szemben követett hálátlan és lelketlen eljárása. Horger Antal, aki később József Attilával szemben elkövetett bűne miatt letti herostratesi híresség, az Akadémia 1919. őszén tagjává választotta, Simonyi Zsigmond tárgyilagos lelkisége túltepte magát még saját szenvedésén is, és levélben üdvözölte az új akadémikust. Horger Antal durván visszautasító levélben válaszolt Simonyinak s a hajszolt lélek e durva levélből értette meg: ekkor, hogy azok szemében nincs tudományos érdem s a fasizmus ez első európai hírnökei nem ismernek irgalmat még olyan lélekkel szemben sem, amilyen Simonyi volt. E lelki sérülés siettetett leromlását, majd teljes összeomlását, Horger Antal örök szegénypadra állította József Attilának „Születésnapomra” c. verse (J. József Attila összes versei és műfordításai, Cserépfalvi kiadás 394–396. l.).

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Felolvasó kiadó: Rubinyi Mózes

Független-nyomda, Budanést. Felelős: Földi Vilmos vállalatvezető.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10.344/195.2